

veloping the Economic Potential of Communities through Decentralization Reform]. Ukraina: podii, fakty, komentari. 2018. http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=3646:ekonomichnij-rozvitok-gromad-v-ramkakh-detsentralizatsiji&catid=64&Itemid=376

Patytska, Kh. O. "Osoblyvosti formuvannia finansovo-ekonomichnoho potentsialu terytorialnykh hromad u krainakh YeS" [Features of the Financial and Economic Potential Formation of Territorial Communities in the

EU Countries]. Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy. 2018. [http://ird.gov.ua/sep/sep20184\(132\)/sep20184\(132\)_102_PatytskaKh.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20184(132)/sep20184(132)_102_PatytskaKh.pdf)
Paspibina, S. V. "Chomu OTH - tse ne v minus? Poiasniuemo na dosvidi cherkaskykh hromad" [Why is UTC not Negative? We Explain the Experience of Cherkassy Communities]. Hromadska orhanizatsiia «Cherkaska informatsiina ahentsiia 18000». May, 2019. <https://18000.com.ua/strichka-novin/chomu-otg-ce-ne-v-minus-poyasnyuyemo-na-dosvidi-cherkaskix-gromad/>

УДК 332.14

JEL: O18; L26; P48; R11; R13; R58

УСУНЕННЯ ДИСПРОПОРЦІЙ У РЕГІОНІ ЯК ПІДҐРУНТЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

©2020 КУЗЬМИНЧУК Н. В., КУЦЕНКО Т. М.

УДК 332.14

JEL: O18; L26; P48; R11; R13; R58

Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М. Усування диспропорцій у регіоні як підґрунтя розвитку підприємницької діяльності

У статті досліджено прояви асиметрії як відображення існуючих диспропорцій соціально-економічного розвитку країни та регіону. Досліджено, що існуючі форми диспропорцій (асиметрії) мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер прояву, а також відповідний вплив на асиметрію просторового розвитку. Досліджено чинники комплексної дії, які спричиняють поглиблення міжрегіональних асиметрій у нинішніх умовах. Підкреслено, що формування соціально-економічної політики на територіальному рівні повинно здійснюватися на основі диференційованого підходу відповідно до стану та умов функціонування регіону, особливостей здійснення підприємницької діяльності. Проаналізовано існуючі підходи до виявлення диспропорцій (асиметрії), які відрізняються за системами показників, що використовуються, та методикою визначення міжрегіональних і міжгалузевих деформацій розвитку регіонів. Установлено, що співвідношення між найбільшим і найменшим значенням соціально-економічних показників розвитку регіону дозволяє встановити рівень регіональних соціально-економічних диспропорцій. Для дослідження асиметричних процесів у регіонах запропоновано використовувати відносні показники, які є більш змістовними, глибокими та значущими та які повніше віддзеркалюють глибинні ознаки диференціації та враховують результати підприємницької діяльності. Зазначено, що з метою згладжування асиметрії розвитку необхідно використовувати фінансове вирівнювання. Вирівнювати фінансові можливості територій необхідно виходячи з економічного, соціального, екологічного та демографічного стану відповідного регіону, активності суб'єктів підприємницької діяльності на основі встановлення реальних нормативів їх бюджетної забезпеченості.

Ключові слова: асиметрія, диспропорція, міжрегіональна асиметрія, механізм фінансового вирівнювання, підприємницька діяльність.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-1-142-148>

Бібл.: 14.

Кузьминчук Наталія Валеріївна – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: nkuzminchuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9844-3429>

Куценко Тетяна Миколаївна – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, менеджменту та підприємництва, Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (пл. Свободи, 4, Харків, 61022, Україна)

E-mail: chkutsenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7800-2987>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAB-7291-2019>

УДК 332.14

JEL: O18; L26; P48; R11; R13; R58

Кузьминчук Н. В., Куценко Т. М. Устранение диспропорций в регионе как основа развития предпринимательской деятельности

В статье исследованы проявления асимметрии как отражение существующих диспропорций социально-экономического развития страны и региона. Доказано, что существующие формы диспропорций (асимметрии) имеют как объективный, так и субъективный характер проявления, а также соответствующее влияние на асимметрию пространственного развития. Исследованы факторы комплексного действия, вызывающие углубление межрегиональных асимметрий в нынешних условиях. Подчеркнуто, что формирование социально-экономической политики на территориальном уровне должно осуществляться на основе дифференцированного подхода в соответствии с состоянием и условиями функционирования региона, особенностями осуществления предпринимательской деятельности. Проанализированы существующие подходы к выявлению диспропорций (асимметрии), которые отличаются системами используемых показателей и методикой определения межрегиональных и межотраслевых деформаций развития регионов. Установлено, что соотношение между наибольшим и наименьшим значением социально-экономических показателей развития региона позволяет определить уровень региональных социально-экономических диспропорций. Для исследования асимметричных процессов в регионах предложено использовать относительные показатели, которые являются более содержательными, глубокими и значимыми, а также полнее отражают глубинные признаки дифференциации и учитывают результаты предпринимательской деятельности. Указано, что в целях сглаживания асимметрии развития необходимо использовать финансовое выравнивание.

Выравнивать финансовые возможности территорий необходимо исходя из экономического, социального, экологического и демографического состояния соответствующего региона, активности субъектов предпринимательской деятельности на основе установления реальных нормативов их бюджетной обеспеченности.

Ключевые слова: асимметрия, диспропорция, межрегиональные асимметрии, механизм финансового выравнивания, предпринимательская деятельность.

Библ.: 14.

Кузьминчук Наталия Валериевна – доктор экономических наук, профессор, профессор кафедры маркетинга, менеджмента и предпринимательства, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: nkuzminchuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9844-3429>

Кущенко Татьяна Николаевна – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры маркетинга, менеджмента и предпринимательства, Харьковский национальный университет им. В. Н. Каразина (пл. Свободы, 4, Харьков, 61022, Украина)

E-mail: chkutsenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7800-2987>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAB-7291-2019>

UDC 332.14

JEL: O18; L26; P48; R11; R13; R58

Kuzminchuk N. V., Kutsenko T. M. Addressing Disproportions in the Region as a Basis for Development of Entrepreneurial Activity

The article explores the manifestations of asymmetry as a reflection of the existing disproportions of socio-economic development of the country and the region. It is proved that existing forms of disproportions (asymmetries) have both the objective and the subjective nature of manifestation, as well as an appropriate influence on the asymmetry of spatial development. The factors of comprehensive influence that cause deepening of interregional asymmetries in the current conditions are researched. It is emphasized that the formation of socio-economic policy at the territorial level should be carried out on the basis of a differentiated approach in accordance with the status and conditions of functioning of region, the peculiarities of implementation of entrepreneurial activity. Existing approaches to the detection of disproportions (asymmetries) are analyzed, which differ in the systems of the indicators used and the methodology of defining interregional and intersectoral deformations of regional development. It is determined that the ratio between the maximum and the minimum values of the socio-economic indicators of the region's development helps to define the level of regional socio-economic disproportions. To research asymmetric processes in the regions, it is proposed to use relative indicators that are more substantial, deeper and more significant, as well as more fully reflect the underlying signs of differentiation, taking into account the results of entrepreneurial activity. It is specified that financial alignment is needed to smooth the development asymmetry. It is necessary to align the financial capabilities of territories, starting from the economic, social, environmental and demographic status of the corresponding region, the activity of entrepreneurial activity entities on the basis of setting real standards of their budgetary provision.

Keywords: asymmetry, disproportion, interregional asymmetries, financial alignment mechanism, entrepreneurial activity.

Bibl.: 14.

Kuzminchuk Nataliia V. – D. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: nkuzminchuk@ukr.net

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9844-3429>

Kutsenko Tetiana M. – PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing, Management and Entrepreneurship, V. N. Karazin Kharkiv National University (4 Svobody Square, Kharkiv, 61022, Ukraine)

E-mail: chkutsenko@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-7800-2987>

Researcher ID: <http://www.researcherid.com/AAB-7291-2019>

Концепція розвитку регіональної політики України спрямована на подолання регіональних диспропорцій і підвищення конкурентоспроможності всіх регіонів на основі сталого та збалансованого розвитку. Диспропорції як суспільно-економічне явище полягають у порушенні існуючих співвідношень у процесі розвитку окремих підрозділів підприємств, територіальних, галузевих або національних господарських комплексів. Наявність значних диспропорцій соціально-економічного розвитку окремих регіонів ускладнює реалізацію регіональних економічних заходів, спрямованих на формування ефективної політики регіонального розвитку, поглиблює наявні місцеві диспропорції, гальмує формування місцевих еліт, загострює проблеми економічного характеру. Саме на вирішення питань міжрегіональних диспропорцій спрямовані соціально-економічні реформи, що базуються на трансформації методів та підходів до управління розвитком регіону. Вітчизняні підприємства потребують модернізації не тільки для підвищення

їх конкурентоспроможності та забезпечення сталого розвитку, а й для розвитку регіону в цілому на позиціях активізації підприємницької діяльності.

Найбільш вагомий внесок у дослідження питань реалізації регіональної політики, розвитку підприємницької діяльності та вивчення існуючих регіональних диспропорцій внесли такі вчені: Самарина В. П. [1], Баранов С. В. [2], Реутов В. Є. [4], Долішній М. І. [6] та ін. Процес управління регіональним розвитком у напрямку подолання диспропорцій і підвищення регіональної конкурентоспроможності на основі стимулювання підприємницької діяльності відображено в роботах Томаревої В. В. [7], Ковальської Л. Л. [8], Пепи Т. В. [9], Гаршиної О. К., Шубної О. В. [10] та ін. Проте для оцінки та аналізу рівня регіональної асиметрії використовуються класичні статистичні та математичні методи виявлення диспропорцій, що не враховує особливості та характерні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів, умов здійснення підприємницької діяльності.

Таким чином, *метою* статті є аналіз та систематизація наукових підходів до оцінки асиметричних процесів у регіонах з метою усунення диспропорцій, що створить підґрунтя розвитку підприємницької діяльності в регіоні.

Для того, щоб з'ясувати сутність диспропорцій, необхідно розуміти, якою ж має бути ця пропорційність. Розрізняють часткові асиметрії (які мають локальний тимчасовий характер) і загальні (пов'язані з порушенням процесу відтворення, які носять тривалий характер). До основних проявів асиметрії науковці відносять [1]: 1) дефіцит або надлишок окремих товарів, продовольчі, валютні, фінансові кризи як форма вияву часткових диспропорцій. Економічні кризи в окремих країнах та в економіці світу загалом як приклад загальних асиметрій; 2) «ножиці цін», відсутність оптимального співвідношення між цінами на сільськогосподарську продукцію та промислові засоби виробництва для аграрного сектора; 3) територіальний розподіл економічного та соціального потенціалів. Різні показники промислового виробництва, обсяги основних фондів, обсяги інвестицій в основний капітал, рівень зайнятості (він вищий у промислово розвинених регіонах, але вони мають гірші умови для життєдіяльності та відтворення населення).

До іншого виду асиметрії віднесено міжгалузеві диспропорції, які знаходяться у прямій залежності від територіального розподілу природних ресурсів. Вони призводять до того, що економіку значної частини регіонів сьогодні визначають одна-дві галузі, які є сировинними і виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію. Термін «диспропорція» (чи «асиметрія») найповніше відображає поняття «територіальна нерівномірність» соціально-економічного розвитку регіонів як стан економіки, структура якої є деформованою в результаті різних чинників. Теперішня соціально-економічна ситуація є наслідком нагромаджених за багато років структурних деформацій господарства, тривалого домінування «природно-навантажувальних» галузей промисловості, ресурсо- й енергоємних технологій, сировинної орієнтації експорту та надмірної концентрації виробництва у промислових центрах країни на тлі загострення екологічної ситуації та погіршення умов життя населення.

Економічні умови зростання були кращими в тих регіонах, де переважав розвиток базових галузей промисловості. У науковій літературі чітко визначено класифікацію диспропорцій (асиметрій) за формами. Вони мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер прояву та відповідний вплив на асиметрію просторового розвитку [2]. *Об'єктивний характер* проявляється через групу чинників, а саме: нерівномірність соціально-економічного розвитку; диференціацію розподілу капіталу за різними галузями; територіальні відмінності в забезпеченні природними та трудовими ресурсами; природно-кліматичні особливості; цикліч-

ні коливання; зміни у співвідношенні попиту та пропозиції. Їх дія, як наслідок, породжує міжрегіональні, міжгалузеві, територіальні соціально-економічні та загальноекономічні функціональні й елементні диспропорції. *Суб'єктивний характер* проявляється через групу чинників, як-то: помилки в стратегії й тактиці реформ і соціально-економічні прорахунки в економічній політиці на різних рівнях ієрархічної системи управління (національне господарство, регіональне, галузеве). Вони породжують міжрегіональні, міжгалузеві, територіальні соціально-економічні, загальноекономічні функціональні та системні диспропорції. Якщо суб'єктивні чинники виникнення відтворювальних диспропорцій регулювати відносно просто, то роль об'єктивних факторів можна зменшити лише при зміні умов існування та функціонування економічної системи та підсистем (політичної, економічної, культурної). Втім, повністю усунути фактори появи диспропорцій неможливо, тому вони неминучі для будь-якої територіально-суспільної системи.

Серед ключових завдань державної регіональної політики – пом'якшення міжрегіональних економічних і соціальних диспропорцій на основі активізації підприємницької діяльності [3]. Економічні диспропорції, пов'язані з територіальною нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів, позначаються різними термінами, їх слід розглядати як:

- ✦ регіональна диференціація (поділ на основі економічних показників чи розшарування окремих регіонів або їх сукупностей на якісно різні групи);
- ✦ регіональна асиметрія (полягає у відсутності симетричності в рівнях розвитку регіонів, що проявляється в їхній несумісності, зокрема асиметрія проявляється у зміщенні відносно центру або осі симетрії);
- ✦ регіональні диспропорції (співвідношення між рівнями розвитку регіонів, що вказують на якісні розходження);
- ✦ регіональні нерівності (невідповідність розвитку регіонів визначеному рівню);
- ✦ регіональна поляризація (відмінність у рівнях розвитку регіонів, яка є кількісно вимірюваною та пов'язана з особливостями функціонування самих регіонів, а також ступенем реалізації принципів регіональної економіки).

Систематизація наукових підходів дозволила виявити чинники комплексної дії, які спричиняють поглиблення міжрегіональних асиметрій у нинішніх умовах, а саме:

- ✦ відмінності між регіонами за природно-ресурсним і людським потенціалом, особливості господарського та історичного розвитку;
- ✦ особливості структури та специфічних регіональних господарських комплексів;

- ✦ абсолютне домінування відомчо-галузевого принципу управління соціально-економічними процесами над територіальним прогнозуванням та управлінням;
 - ✦ відсутність вираженої регіональної політики.
- Слід відзначити, що в 1990-х роках до них додалися ще й такі, як:
- ✦ глибока та неосяжна соціально-економічна криза, яка по-різному вплинула на розвиток окремих галузей, а отже, і регіонів;
 - ✦ реформа системи державного управління шляхом децентралізації, яка проводилася непослідовно та характеризувалася відсутністю відповідної науково-промислової бази, зокрема щодо розмежування центру та регіонів у сфері управління економікою;
 - ✦ низький рівень міжрегіональної кооперації у виробничій сфері з одночасною зовнішньою (переважно односторонньою) спрямованістю господарських зв'язків на суміжні держави;
 - ✦ незавершеність правового оформлення механізму бюджетного регулювання, яке аж до 2001 р. здійснювалося переважно на основі двосторонніх домовленостей між територіями і центром.

Залежно від стану та умов функціонування регіонів вони підрозділяються на процвітаючі, стійкого розвитку, стагнаційні та депресивні, піонерні (регіони нового освоєння), кризові, регіони з надзвичайною ситуацією. Виходячи з місця, яке займає певна територія в інноваційному процесі, розрізняють: *креативні й інноваційні регіони*, де зароджуються й апробуються базисні нововведення; *адаптивні території*, здатні широко впроваджувати інновації на стадії їхнього масового поширення; *консервативні регіони*, які не приймають інновацій. На такий поділ значною мірою впливають результати підприємницької діяльності. Тому відповідно до класифікації регіонів має здійснюватися диференційований підхід до формування соціально-економічної політики на територіальному рівні, для кожного регіону повинен бути свій тип політики, що спрямований на забезпечення розвитку підприємницької діяльності.

У науковій літературі існує кілька підходів до виявлення диспропорцій (асиметрії), які відрізняються за системами показників, що використовуються, та методикою визначення міжрегіональних і міжгалузевих деформацій розвитку регіонів. На думку вчених, регіональний розвиток характеризується певним співвідношенням соціально-економічних показників у певний момент часу [4; 5]. Така ж методика пропонується і Долішнім М. І., згідно з якою для оцінки рівня розвитку регіонів слід використовувати такі показники: загальний рівень зайнятості населення та стан ринку праці, інвестиційну активність у регіонах [6]. При цьому рівень регіональних соціально-еко-

номічних диспропорцій визначається відношенням найбільшого та найменшого значення показника. У структурі територіальних диспропорцій розвитку регіонів слід виокремлювати економічні та соціальні критерії як головні їх складові. Для характеристики економічних особливостей за основу необхідно брати показники валової доданої вартості по регіонах в розрахунку на одну особу, що характеризує різницю між показниками валового випуску та проміжного споживання в регіоні та включає первинні заходи, що створюються учасниками виробництва в регіоні та розподіляються між ними.

Розглянемо, в який спосіб пропонують досліджувати рівень асиметричного розвитку деякі автори.

Томарева В. В., наприклад, для аналізу диспропорцій розвитку регіону рекомендує використовувати такі показники: валовий регіональний продукт (ВРП), інвестиції в основний капітал (на одну особу), індекси промислової продукції, індекси продукції сільського господарства, рівень безробіття, середньомісячну заробітну плату [7].

У роботі [8] А. Л. Ковальська аналізує та оцінює міжрегіональні асиметрії в рівнях конкурентних переваг за показниками забезпеченості природно-ресурсним, інвестиційним, фінансовим та інноваційним потенціалами. Регіони автор ранжує за забезпеченістю мінеральними та лісовими, водними ресурсами, інвестиціями в основний капітал, забезпеченням інноваційним потенціалом, доходом населення та середньомісячною заробітною платою. Одержані результати аналізу привели до висновку, що наявна нерівномірність є свідченням того, що окремі регіони держави посідають монопольне становище на певному ринку ресурсів, не дозволяючи розвивати конкурентне середовище регіонів держави.

Т. В. Пепа пропонує оцінювати розвиток різних регіонів України за трьома блоками показників – природно-ресурсного, економічного і соціального потенціалів [9].

О. К. Гаршина та О. В. Шубна здійснили аналіз відмінностей в економічній поведінці домашніх господарств залежно від регіону, розробили методику групування регіонів України та виявили регіони-донори та регіони-реципієнти за показником співвідношення ВРП на душу населення та витрат на душу населення. Автори дійшли висновку, що області з високою концентрацією промислової діяльності характеризуються більш ефективним використанням ресурсів домогосподарств, нижчим рівнем безробіття, вищою потребою підприємств у робочій силі, відносно вищою заробітною платою, ніж області, ВРП яких виробляється переважно за рахунок сільського господарства та сфери послуг. А це, своєю чергою, призводить до того, що промислові підприємства більшою мірою орієнтовані на найману працю, а до-

могосподарства, зайняті у сфері послуг і сільському господарстві, – на «стратегію виживання», зокрема на трудову міграцію [10].

В. І. Шевцова та Я. А. Шевцова для оцінки рівня регіональної асиметрії пропонують скористатися методом, запропонованим Н. Бровинською [11]. Спочатку порівнюються такі фактори: загальний рівень економічного розвитку, поточний фінансовий стан, рівень доходів населення, зайнятість населення та стан ринку праці, інвестиційна діяльність у регіонах (максимальні значення порівнюються з мінімальними). На основі цього аналізу автори встановлюють, що характерними рисами регіональних диспропорцій і далі залишаються: концентрація основних засобів країни, виробництва ВРП, промислової продукції, обсягу інвестицій в основний капітал (до 50% і більше); більш високий рівень зайнятості в промислово розвинених регіонах, що мають погані екологічні умови для життєдіяльності та низьке відтворення населення; визначення спеціалізації економіки значної частини регіонів однією-двома галузями, які є сировинними або виробляють проміжну та низькотехнологічну продукцію [11].

Майже всі згадані автори досліджують асиметричні процеси в регіонах, використовуючи статистичні показники в кількісному вимірі. Однак, на нашу думку, це не дає можливості повною мірою виявити характерні тенденції соціально-економічного розвитку регіонів та особливостей здійснення підприємницької діяльності. Тому вважаємо за доцільне використовувати відносні показники, які є більш змістовними, глибокими та значущими і в цілому найбільш повною мірою віддзеркалюють глибинні ознаки диференціації регіонів.

У роботі [12] найбільш доцільним у дослідженні елементів економічної асиметрії регіонального розвитку вважається використання коефіцієнта регіональної асиметрії. Інші науковці вважають, що в запропонованому методі усереднені дані фактично не містять ніякої об'єктивної інформації, так само як і кількість регіонів, тому, на їхню думку, доречніше для соціально-економічних досліджень застосовувати модель нерівномірності в одержанні фактичних доходів населення, відому під назвою «коефіцієнт Джині». У цій моделі вираз $y_1 \rightarrow y_n$ добре ілюструє регіональну регресію, а тому форма кривої Лоренца для країн з перехідною економікою може мати доволі парадоксальний вигляд, однак з переходом до цивілізованого ринку набуде нормального положення [13]. Прикладом градуалістської дослідної моделі може бути запропонована та апробована В. І. Чужиковим етапна дуалістична модель дослідження розрахунків асиметрії регіональної динаміки [14]. У ній автор використав статистичні формули: середнього лінійного відхилення, середнього квадратичного відхилення, коефіцієнта асиметричності, коефіцієнта варіації. Ви-

користання такої послідовності, за В. І. Чужиковим, дозволить виявити особливості регіональної динаміки фактично в усіх країнах світу, що мають відкриту регіональну статистику, та порівняти одержані результати з аналогічними процесами в Україні.

Коефіцієнт варіації Willianson's є відносною величиною, що характеризує мінливість певної ознаки (змінюється в межах від 0 до 100; чим вище значення коефіцієнта, тим більше відхиляються значення ознаки від середнього). Коефіцієнт варіації використовується в практиці оцінки регіональної нерівності способом порівняння середнього відхилення доходів на одну особу в цілому в розрахунку на одну територіальну одиницю із середнім значенням відповідного показника в країні в цілому. Втім, значення показника, розглянутого в динаміці, не є об'єктивним, оскільки він не враховує вагу регіонів за чисельністю населення. Розвинені регіони покращують ВРП набагато швидшими темпами, ніж ті, що мають слабкі стартові позиції, зокрема у сфері підприємницької діяльності. Менш розвинені території мають і менші темпи розвитку в часи різкого економічного піднесення.

Оскільки значення розглянутого показника не є об'єктивним через те, що він не враховує вагу регіонів за чисельністю населення, то з метою усунення даної проблеми використовується такий показник, як зважений коефіцієнт варіації. Він враховує зміну тієї величини, що спричиняє зміну ознаки, щодо якої проводиться аналіз. У даному разі показник враховує частку населення регіону в загальній його чисельності в країні для оцінки відхилення значення доходів на душу населення від середнього показника в країні та дозволяє отримати більш чисте остаточне значення показника.

Зважений коефіцієнт варіації можна вважати коефіцієнтом варіації, скоригувавши на демографічну ознаку регіону. Значення економічного піднесення в Україні не може поєднуватися зі згладжуванням регіональних диспропорцій. Це – наслідок наявної виробничої структури, превалювання сфери виробництва товарів над сферою надання послуг тощо. Метод обчислення відносного середнього відхилення аналогічний розрахунку зваженого коефіцієнта варіації. Тут застосовується схожий принцип знаходження відхилення ознаки від її середнього значення в цілому за вибіркою. Вибірка – система регіонів України, ознака – доходи на душу населення. Показник відбиває міру регіональної нерівності, враховуючи як кількість регіонів, так і пропорційність розподілу населення в них.

Поглибити висновки дозволяє коефіцієнт Тейла. Запропонований у 1967 р. нідерландським ученим Анрі Тейлом індекс Theil передбачає визначення регіональної нерівності, але й певною мірою відображає співвідношення та взаємозв'язок між доходами та чисельністю населення в регіоні. За його допомогою вимірюється соціальна нерівність. Індекс Тейла має сут-

теві переваги, котрі полягають у його здатності поділятися на складники за групами, щодо яких оцінюється соціальна нерівність – це буде зважена сума індексів кожної з груп і показника соціальної нерівності. Коефіцієнт свідчить про перманентне зростання значень, а отже, і регіональних диспропорцій. Тобто він не може підтвердити висновки, зроблені щодо перших двох коефіцієнтів. А тому диспропорції зростають повільно, але стабільно. Такі суттєві суперечності диктують необхідність розрахунку додаткових показників, а також залучення додаткових факторів для аналізу, крім ВРП і населення регіону. Одержані значення показників дають можливість робити лише суперечливі висновки, що говорить про обмеженість аналізу.

Розглянуті коефіцієнти застосовуються за принципом порівняння внутрішнього ВРП на душу населення за певним регіоном із середнім значенням у країні. Тобто якщо збільшуються значення коефіцієнтів, то, відповідно, збільшуються й абсолютні відхилення значень (зростає розрив між найбіднішими та найбагатшими). Однак розвиток будь-якого регіону – це процес, що передбачає багато цілей і критеріїв, які мають бути узгоджені із загальнодержавними цілями, адже зміст розвитку може суттєво різнитися. Задля ефекту згладжування асиметрії розвитку використовується механізм фінансового вирівнювання. Об'єктивна необхідність останнього в Україні обумовлена значною диференціацією в рівні соціально-економічного розвитку її регіонів, результатах підприємницької діяльності, концентрації податкової бази та відповідних джерел податкових надходжень в Україні, зміщенням фінансового потенціалу з розвинених промислових регіонів у фінансові центри, нерівномірністю в розміщенні закладів соціально-культурної сфери на території країни та споживачів конкретних послуг.

Зазначені диспропорції спричиняють існування значного розриву в рівнях податкоспроможності та відповідного бюджетного забезпечення на одну особу в розрізі регіонів. Вітчизняні дослідники наголошують на необхідності вдосконалення системи місцевих податків і зборів, розширення повноважень місцевих органів влади щодо їх запровадження та справляння, перегляду складу закріплених доходів, у т. ч. відсотків відрахування від загальнодержавних податків та видатків на виконання власних і делегованих повноважень; створення умов для більш стабільної діяльності органів місцевого самоврядування, можливостей для середньо- та довгострокового планування, забезпечення сприятливих умов розвитку підприємницької діяльності та ін.

На наш погляд, внутрішні розподільні процеси на одному рівні слід реалізовувати за допомогою визначення податкового потенціалу територій і його мінімального рівня, до якого потрібно вирівнювати

фінансові можливості територій на основі врахування результатів підприємницької діяльності. Виходячи з економічного, соціального, екологічного та демографічного стану відповідного регіону, активності суб'єктів підприємницької діяльності, треба встановлювати реальні нормативи їх бюджетної забезпеченості. На підставі таких параметрів можна розраховувати реальні обсяги необхідних фінансових ресурсів з метою забезпечення суспільно цивілізованих, а не мінімальних потреб адміністративно-територіальних одиниць. Це одночасно буде посилювати відповідальність учасників бюджетного процесу, створювати стимули щодо вдосконалення процедур бюджетного планування, забезпечувати розвиток підприємницької діяльності в регіоні.

ВИСНОВКИ

У статті досліджено прояви асиметрії як відображення існуючих диспропорцій соціально-економічного розвитку країни та регіону, що вимагає їх комплексного аналізу. Авторами досліджено, що існуючі форми диспропорцій (асиметрії) мають як об'єктивний, так і суб'єктивний характер прояву і відповідний вплив на асиметрію просторового розвитку. Зокрема, досліджено чинники комплексної дії, які спричиняють поглиблення міжрегіональних асиметрій у сучасних умовах. Підкреслено, що формування соціально-економічної політики на територіальному рівні повинно здійснюватися на основі диференційованого підходу відповідно до стану та умов функціонування регіону, особливостей здійснення підприємницької діяльності. Проаналізовано існуючі наукові підходи до виявлення диспропорцій (асиметрії), які відрізняються за системами показників, що використовується, та методикою визначення міжрегіональних і міжгалузевих деформацій розвитку регіонів. Встановлено, що співвідношення між найбільшим і найменшим значенням соціально-економічних показників розвитку регіону дозволяє встановити рівень регіональних соціально-економічних диспропорцій. Для дослідження асиметричних процесів у регіонах запропоновано використовувати відносні показники, які є більш змістовними, глибокими та значущими і повніше віддзеркалюють глибинні ознаки диференціації, а також ураховують результати підприємницької діяльності. Зазначено, що з метою згладжування асиметрії розвитку необхідно використовувати фінансове вирівнювання. Вирівнювати фінансові можливості територій необхідно виходячи з економічного, соціального, екологічного та демографічного стану відповідного регіону, активності суб'єктів підприємницької діяльності на основі встановлення реальних нормативів їх бюджетної забезпеченості. Перспективою подальших досліджень є аналіз диспропорційності регіонального розвитку та її роль у забезпеченні регіонального маркетингу. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. Самарина В. П. Особенности оценки неравномерности социально-экономического развития регионов. *Проблемы современной экономики*. 2008. № 1. С. 300–303. URL: <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1820>
2. Баранов С. В. Диагностика межрегиональной дифференциации. *Региональная экономика: теория и практика*. 2007. № 6. С. 98–108.
3. Концепція державної регіональної політики : затв. Указом Президента України від 25 травня 2001 р. № 341/2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
4. Реутов В. Є. Регіональний вимір трансформаційних зрушень економіки України. Сімферополь : ПП «Підприємство «Фенікс», 2010. 432 с.
5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки міжрегіональної та внутрішньорегіональної диференціації соціально-економічного розвитку регіонів» від 20 травня 2009 р. № 476. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-п>
6. Долішній М. І. Регіональна політика: методологія, методи, практика : монографія. Львів, 2001. 720 с.
7. Томарева В. В. Диспропорції соціально-економічного розвитку регіонів України та шляхи їх зниження. URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/sos_gum/Dtr_ep/2010_6/EC610_23.pdf
8. Ковальська Л. Л. Аналіз регіональних асиметрій у рівнях конкурентоспроможності. URL: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_2/index.html
9. Пєпа Т. В. Просторовий розвиток регіональних соціально-економічних систем в контексті державної регіональної політики. *Держава та регіони. Серія «Державне управління»*. 2009. № 2. С. 17–21.
10. Гаршина О. К., Шубна О. В. Просторова асиметрія розміщення продуктивних сил як результат регіональних особливостей економічної поведінки українських домогосподарств. *Актуальні проблеми економіки*. 2009. № 9. С. 162–173.
11. Шевцова В. И., Шевцова Я. А. К оценке эффективности современной региональной политики Украины // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами Юго-Восточной Европы в рамках Черноморского экономического сотрудничества и ГУАМ. 2011. С. 762–766.
12. Лавровский Б. Л. Измерение региональной асимметрии на примере России. *Вопросы экономики*. 1999. № 3. С. 42–52.
13. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : монографія. Київ : НІСД, 2007. 633 с.
14. Чужиков В. І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна: методологія : монографія. Київ, 2008. 272 с.

REFERENCES

Baranov, S. V. "Diagnostika mezhregionalnoy differentsiat-sii" [Diagnostics of Interregional Differentiation]. *Regionalnaya ekonomika: teoriya i praktika*, no. 6 (2007): 98-108.

- Chuzhykov, V. I. *Hlobalna rehionalistyka: istoriia ta suchasna: metodolohiia* [Global Regionalism: History and Modernity: Methodology]. Kyiv, 2008.
- Dolishnii, M. I. *Rehionalna polityka: metodolohiia, metody, praktyka* [Regional Policy: Methodology, Methods, Practice]. Lviv, 2001.
- Harshyna, O. K., and Shubna, O. V. "Prostorova asymetriia rozmishchennia produktyvnykh syl yak rezultat rehionalnykh osoblyvostei ekonomichnoi povedinky ukrainskykh domohospodarstv" [Spatial Asymmetry of the Deployment of Productive Forces as a Result of Regional Peculiarities of Economic Behavior of Ukrainian Households]. *Aktualni problemy ekonomiky*, no. 9 (2009): 162-173.
- Kovalska, L. L. "Analiz rehionalnykh asymetrii u rivniakh konkurentospromozhnosti" [Analysis of Regional Asymmetries in Competitiveness Levels]. http://www.nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/En/RE/2008_5_2/index.html [Legal Act of Ukraine] (2001). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/341/2001>
- [Legal Act of Ukraine] (2009). <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/476-2009-п>
- Lavrovskiy, B. L. "Izmereniye regionalnoy asimetrii na primere Rossii" [Measurement of Regional Asymmetry on the Example of Russia]. *Voprosy ekonomiki*, no. 3 (1999): 42-52.
- Pepa, T. V. "Prostorovi rozvytok rehionalnykh sotsialno-ekonomichnykh system v konteksti derzhavnoi rehionalnoi polityky" [Spatial Development of Regional Socio-economic Systems in the Context of National Regional Policy]. *Derzhava ta rehiony. Seriya «Derzhavne upravlinnia»*, no. 2 (2009): 17-21.
- Reutov, V. Ye. *Rehionalnyi vymir transformatsiinykh zrushen ekonomiky Ukrainy* [Regional Measurement of Transformational Shifts in the Ukrainian Economy]. Simferopol: PP «Pidpriemstvo «Feniks», 2010.
- Samarina, V. P. "Osobennosti otsenki neravnomernosti sotsialno-ekonomicheskogo razvitiya regionov" [Features of Assessing the Uneven Socio-economic Development of Regions]. *Problemy sovremennoy ekonomiki*. 2008. <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=1820>
- Shevtsova, V. I., and Shevtsova, Ya. A. "K otsenke effektivnosti sovremennoy regionalnoy politiki Ukrainy" [On the Assessment of the Effectiveness of Modern Regional Policy of Ukraine]. In *Problemy i perspektivy razvitiya sotrudnichestva mezhdru stranami Yugo-Vostochnoy Yevropy v ramkakh Chernomorskogo ekonomicheskogo sotrudnichestva i GUAM*, 762-766, 2011.
- Tomareva, V. V. "Dysproportsii sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy ta shliakhy yikh znyzhennia" [Disproportions of Socio-economic Development of Ukrainian Regions and Ways to Reduce Them]. http://archive.nbuv.gov.ua/portal/sos_gum/Dtr_ep/2010_6/EC610_23.pdf
- Varnalii, Z. S. *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorytety* [State Regional Policy of Ukraine: Features and Strategic Priorities]. Kyiv: NISD, 2007.